

Školska problematika Gradišćanskih Hrvata

Tradicija dvojezičnog školstva u Gradišću ima, više od jednog stoljeća, staru zakonodavnu praksu, a može se problematski i kronološki dijeliti u tri etape:

- prva od donošenja zakona 1868, koji uvodi šestorazrednu hrvatsku (jednojezičnu) osnovnu školu, do pripojenja Austriji 1921;
- druga etapa obuhvaća razdoblje prve austrijske republike i ide od pripojenja Gradišća Austriji 1921. do 1938. god., razdoblje u kojem Gradišćanske Hrvate zaštićuju odredbe senžermenskog mirovnog ugovora koji se odnosi na narodne manjine;
- treća etapa počinje 1945. i traje do danas. Nju, unatoč jasnim odredbama člana 7. Državnog ugovora od 1955. i garancije velikih sila, karakterizira snažan i veoma zabrinjavajući proces denacionalizacije.

Prva etapa (1868—1921)

Od 1868. temelji se razvoj školstva na zakonskom članku XXXVIII Ugarskog sabora koji je manjinama u Ugarskoj osigurao školsku autonomiju. Zakon određuje da se sva školska djeca u obaveznim šestogodišnjim osnovnim školama moraju podučavati u materinjem jeziku. Uz državne i privatne škole daje slobodu djelovanja i vjerskim školama. Taj tip škola javlja se također pod nazivima »općinska škola«. Izjednačavanje i garantiranje jednakopravnog djelovanja vjerskih osnovnih škola s državnim osnovnim školama posebno je značajno za Gradišćanske Hrvate. Prema ocjeni istraživača povijesti školstva, zakonski članak XXXVIII iz 1868. ocijenjen je kao rezultat nagodbe između crkve i države. Međutim, za nas je u ovom momentu bitno da konstatiramo ove tri činjenice važne za sagledavanje razvojne linije školstva Gradišćanskih Hrvata od 1868. do najnovijih školskih zakona u Gradišću:

- a) u prvoj etapi svi predmeti u šestorazrednim vjerskim osnovnim školama, koje su se nalazile u hrvatskim selima, podučavani su u materinjem, tj. hrvatskom jeziku;
- b) za sve predmete šestorazredne osnovne škole tiskane su knjige na hrvatskom jeziku;
- c) u ondašnjoj pedagoškoj literaturi i ondašnjoj školskoj praksi javlja se prvi put pojam »hrvatsko školstvo«.¹

¹ Još 1806. tiskan je u Budimu »Slabikar« za seoske škole »Hrvatškoga Naroda va Ugerszkom kralyesztvi«.

Usp. *Laslo Hadrovics*, *Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Budapest 1974, 527, faksimil XI — naslovna strana.

U razvoju hrvatskog školstva, poslije 1868, ističe se Mihovil Naković. On je prije svega izvanredan organizator. Njegovom zaslugom osnovana je Hrvatska učiteljska zajednica koja djeluje do danas. Njen prvi predsjednik bio je sam Naković. Druga je velika Nakovićeva zasluga pisanje hrvatskih udžbenika od kojih treba posebno istaći udžbenike za fiziku, zemljopis, povijest i prirodopis. U ocjeni zakona o školstvu iz 1868. treba, u usporedbi s današnjim zakonima o školstvu u Austriji, posebno istaći da su zakonom iz 1868. stvoreni uvjeti za zapošljavanje hrvatske inteligencije u hrvatskim selima. Zatim, velik dio hrvatske inteligencije, tj. one koji nije pripadao svećeničkom staležu, dobio je legaliziranu mogućnost i pravo da na hrvatskim šestorazrednim osnovnim školama djeluje u hrvatskom duhu i na hrvatskom jeziku.

Hrvatsko školstvo, zasnovano na zakonskom članku XXXVIII Ugarskog sabora, razvija se do 1907. god., kad je zakonskim člankom XXVII Ugarskog sabora naredeno uvođenje mađarskog jezika kao nastavnog u svim školama Ugarske, pa prema tome i u vjerskim. Međutim, skori početak prvoga svjetskog rata odgodio je primjenu zakona o školama iz 1907. godine. Prema tome, djelovanje hrvatskih šestorazrednih osnovnih škola na teritoriju Gradišća traje ipak od 1868. do 1921. godine, kad je ovaj dio zapadne Mađarske pripojen Austriji.

Hrvatsko školstvo — poznato među Gradišćanskim Hrvatima još na početku XIX st. — stvorilo je osvjedočenje da je dvojezični tip škole u hrvatskim selima maksimalni plan kojem treba težiti jer je takva škola bitan preduvjet za očuvanje narodne svijesti, hrvatskog jezika i drugih elemenata etničke i kulturne samosvojnosti. Postojanje hrvatskih šestorazrednih osnovnih škola od 1868. do kraja prvoga svjetskog rata dalo je velike rezultate. Hrvatski pokret u drugoj polovici XIX stoljeća crpi svoju snagu i potrebnu brojnost svojih nosilaca u hrvatskim školama, tj. među hrvatskom inteligencijom koja se poslije svršenih učiteljskih škola i visokoškolskog studija prvi put može vratiti u svoja sela i tu naći zaposlenje na šestorazrednoj školi. Takvih hrvatskih škola bilo je u prvoj etapi oko 50.

Nesumnjivo je takav tip škole djelovao veoma snažno na slabljenje procesa denacionalizacije, što se najbolje vidi iz ovih službenih statističkih podataka o kretanju broja Hrvata između 1880. i 1910. godine. Namjerno uzimam 30-godišnje razdoblje iz prve etape školske problematike da bismo ga lakše mogli usporediti s razdobljem denacionalizacije u drugoj i trećoj etapi, tj. poslije pripojenja Gradišća Austriji 1921. i poslije drugoga svjetskog rata. Kretanje broja Hrvata u prvoj etapi (1880—1910):

A

Ukupan broj stanovnika	Godina 1880.			
	Hrvata	Nijemaca	Mađara	Ostalih
49.574	38.934	9.687	823	103

Tablica 1. Brojčano stanje stanovnika u samo 65 hrvatskih sela 1880. godine, a koja će 1921. pripasti Austriji.

B

Ukupan broj stanovnika	Godina 1910.			
	Hrvata	Nijemaca	Mađara	Ostalih
56.311	41.813	9.968	4.304	226

Tablica 2. Kretanje broja Hrvata u samo 65 sela 1880—1910. Uzeta su u obzir samo ona hrvatska sela koja će diobom 1921. pripasti Austriji.

Statistički podaci očito pokazuju veoma značajne tendencije u kretanju broja Hrvata:

- ukupan broj stanovnika hrvatskih sela u neprestanom je porastu;
- kretanje broja Hrvata u 30 godišnjem razdoblju pokazuje realno stanje populacije;
- denacionalizacija pokazuje da su za Hrvate veća opasnost Mađari koji u rukama, sve do 1921, drže aparat državne vlasti.

Druga etapa (1921—1938)

Nakon priključenja Austriji, Burgenland je naslijedio školsku strukturu koju je izgradilo ugarsko školsko zakonodavstvo. Novi zakon, donesen 1921. nakon pripojenja Austriji, u biti je uspjela adaptacija mađarskih školskih zakona. Taj zakon ostaje na snazi do 1937. godine. Zakon od 1921. ne izlazi iz okvira mađarskih zakona iz 1868. i 1907. Osigurao je i utjecaj crkve u poslovima škole. To je pozitivna činjenica za Hrvate, budući da je crkva konstantno ulagala više truda i pažnje da organizira nastavu na materinjem jeziku.

Dodatnom naredbom 1922. god. uvodi se u hrvatske osnovne škole u Gradišću učenje njemačkog jezika, i to 5 sati tjedno od drugog do osmog razreda.

Naredbom od 1924. hrvatski učitelji obvezani su da učenike svojih škola toliko dobro nauče njemački da se mogu potpuno snaći na srednjim školama u kojima je nastava na njemačkom jeziku.

Škole su i dalje strogo podijeljene na državne i vjerske, odnosno općinske. Školska autonomija vjerskih škola postaje nakon 1921. godine predmet veoma žive političke polemike na koju uglavnom utječu različiti stranački pristupi školskoj instituciji. Štoviše, postoji više indicija prema kojima bi se mogla postaviti teza da je kasnija politička polarizacija među Gradišćanskim Hrvatima nastala upravo na različitom pristupu vjerskim školama u hrvatskim selima.

Kršćanska socijalna stranka, prema načelima svoje ideologije, zalagala se za opstanak vjerskih škola u kojima je crkva s mjesnim župnikom imala jak utjecaj. Odnos Socijaldemokratske stranke prema vjerskim školama zasnovan je na suprotnim ideološkim principima, koji svoje izvorište imaju u marksizmu. Prema ocjeni socijaldemokrata, postojanje vjerskih škola jest »školska sramota« Burgenlanda. Uz različit stranački

pristup školskom sistemu, postojao je i vrlo aktivan odnos Gradišćanskih Hrvata prema problematici državnih i vjerskih škola. Nas u prvom redu zanima odnos hrvatske manjine prema zahtjevima školske reforme koje su poticali socijaldemokrati. Gradišćanski Hrvati našli su se poslije 1921. u položaju da moraju braniti opstanak vjerskih škola, zbog čega su — logikom političkog razmišljanja — dovedeni u prirodni savez s Kršćanskom socijalnom strankom.

Razlozi koji su poticali Hrvate na obranu autonomije vjerskih škola bili su: vjerskim školama upravljao je izabrani školski odbor — »Školska stolica« — koji utvrđuje učiteljska mjesta i njihov broj. Prema svojim sklonostima i potrebama bira učitelje i određuje kojim će se jezikom podučavati. U brojnim hrvatskim općinama Školska stolica postaje prva linija u obrani hrvatskog jezika. Hrvatsko stanovništvo u svom nastojanju da obrani autonomiju vjerskih škola, svjesno da time brani i svoju jezičnu i kulturnu autonomiju, preuzima na sebe velike materijalne i financijske obveze. Prema školskom zakonu o vjerskim školama, koji je vrijedio do kraja 1934. god., morali su stanovnici hrvatskih sela u Gradišću sagraditi i uzdržavati školu. Najteža novčana obveza bila je plaćanje polovice plaće učiteljima, drugu polovicu osiguravala je država iz svojih prihoda. Položaj državnih škola u pojedinim općinama potpuno je drugačiji: školsku zgradu podiže država, plaća njeno održavanje, iz svojih prihoda daje punu plaću učiteljima; država postavlja učitelje, pa prema tome odlučuje na kojem će se jeziku na državnim školama podučavati.

Počeci germanizacije Gradišćanskih Hrvata s pomoću školske nastave mogu se, nakon pripojenja Austriji, kronološki vezati uz odredbu Zemaljske vlade br. 10 — 2537/4 od 1. XII 1924. godine. Prema toj odredbi zahtijevalo se od školskih nadzornika da ubuduće vode strogu kontrolu o podučavanju njemačkog jezika na školama narodnih manjina. Vladina naredba potakla je živu diskusiju o položaju Gradišćanskih Hrvata u školskom sistemu. Rezultati tih diskusija značajan su prilog proučavanju problema germanizacije s pomoću škola.² Od Zemaljske vlade zatraženo je, u skladu s odredbama mirovnog ugovora u Saint-Germainu, da se poduzmu mjere koje će garantirati položaj materinjeg jezika hrvatske manjine u školskoj nastavi. Zatim su Hrvati zahtijevali osnivanje institucije hrvatskog školskog nadzornika, koji će se brinuti o nastavi i uspjehu nastave hrvatskog jezika u školama. Za nas je posebno zanimljiv zahtjev da se osnuje Hrvatsko školsko odjeljenje u Zemaljskoj vladi, koje bi unaprijedilo učenje hrvatskog jezika u narodnim školama i iniciralo gradnju novih škola u mjestima gdje živi hrvatska manjina. Nadalje, Hrvatsko školsko odjeljenje u Zemaljskoj vladi moralo bi inzistirati na realizaciji objektivne potrebe uvođenja hrvatskog jezika u srednje škole, kako bi hrvatski jezik mogli naučiti učitelji i budući činovnici raznih ureda i službi kojima je potrebno poznavanje tog jezika, i da bi hrvatska manjina mogla ostvariti svoja manjinska prava sadržana u odredbama mirovnog ugovora iz 1919. godine.

² Različiti pristup školskom pitanju ostavio je duboke tragove u novinstvu Gradišćanskih Hrvata. Usp. napise u socijaldemokratskom glasilu *Naš glas* i u novinama Gradišćanskih Hrvata koje su pripadale dijelu austrijske Kršćanske socijalne stranke *Hrvatske novine*.

Naredba Zemaljske vlade br. 10 od 1. XII 1924. godine potakla je hrvatske učitelje vjerskih škola da putem svoje organizacije »Zemaljsko katoličko društvo učitelja« iznesu svoje prijedloge o obrani hrvatskog jezika u školama Gradišća. Zatraženo je:

1. da se njemački jezik u hrvatskim školama počne podučavati tek od trećeg razreda;
2. da se u svakoj srednjoj školi, koju polazi dovoljan broj hrvatskih đaka (20^{o/0}), podučava hrvatski jezik;
3. da se na učiteljskim školama omogući podučavanje hrvatskog jezika. U slučaju da Zemaljska vlada ne prihvati prijedloge hrvatskih učitelja, koje je koncipirao Jandre Kuzmić, proglasit će hrvatski učitelji naredbu Zemaljske vlade od 1. XII 1924. aktom otvorene germanizacije, što bi povlačilo i tvrdnju o elementarnoj povredi senžermenskog mirovnog ugovora. Senžermenski mirovni ugovor u svijesti austrijskog političara označavao je uvijek posebnu kategoriju vrijednosti na osnovi koje je oslabljena Austrija dobila južnu (slovensku) Korušku, zapadnu Ugarsku (Gradišće) i južni Tirol. Državni ugovor iz 1955. ne predstavlja Austrijancima — prema brojnim pokazateljima — posebnu kategoriju interesa kao što je bio ugovor iz 1919. Vjerujem da se na ovoj relaciji nalaze najveći uzroci izvanredno teškog položaja Koruških Slovenaca i Gradišćanskih Hrvata poslije drugoga svjetskog rata i ugovora o ponovnoj uspostavi Republike Austrije 1955.

Tendencije asimilacije prisutne su i 1925. u namjeri Školskog odjeljenja Zemaljske vlade da se u hrvatskim školama od petog razreda — škole su bile osmogodišnje — uvede podučavanje na njemačkom jeziku, dok bi se nastava hrvatskog jezika »dozvolila« od V do VIII razreda 5 sati tjedno. Ipak, najakutniji problem hrvatskog školstva bio je u nedostatku školskih knjiga na hrvatskom jeziku. Naime, poslije pripojenja Austriji 1921. zabranjena je svaka upotreba hrvatskih školskih knjiga tiskanih u Ugarskoj. Zabrana je štetno djelovala na razvoj hrvatskog školstva i otvorila vrata početnoj germanizaciji. Hrvatski učitelji počeli su sami sastavljati tekstove za potrebe školske nastave. Dio učitelja, osobito u općinama s miješanim stanovništvom, i, dakako, na državnim školama, prihvatio je njemačke školske knjige, a time i njemački jezik. Poznati hrvatski učitelji Jandre Kuzmić i Pajerić bili su prvi koji su kod najviših školskih vlasti i Zemaljske vlade obrazlagali potrebu tiskanja školskih knjiga na hrvatskom jeziku. Gotovi rukopisi za školske knjige dugo su ležali u Zemaljskoj vladi Gradišća, uz prividno obrazloženje o potrebi recenzija i do-tjerivanja teksta. Tek potkraj 1924. god. tiskana je prva »Početnica«. Nedostatak školskih knjiga ublažen je tek 1929. god. kad je tiskana i »Treta štanka za V—VIII razred hrvatskih narodnih škol Gradišća« od Ivana Dobrovića. Taj udžbenik predstavlja ujedno i kamen međaš jezične reforme Gradišćanskih Hrvata.

Školska reforma u Burgenlandu, koja svojim promjenama bitno utječe na položaj hrvatske manjine, završena je uglavnom 1934. izjednačenjem državne i vjerske škole. Općinama, u kojima su postojale vjerske škole, ukinuta je dužnost plaćanja polovice plaće učitelja. Tu dužnost preuzima država. Spomenuta odluka, koliko god je na prvi pogled ostavljala dojam da želi olakšati financijski položaj stanovništva, unijela je nemir

i crne slutnje među pripadnike hrvatske manjine. Zbog toga su Hrvatsko kulturno društvo i *Hrvatske Novine* političkoj javnosti Austrije postavili pitanje: tko će u novonastaloj situaciji, kad država plaća sve učitelje, birati i postavljati učitelje te donositi odluku o izboru nastavnog jezika? S tim u vezi zatražena je garancija države da »Školska stolica«, tj. općinski školski odbor, i ubuduće zadrži pravo izbora učitelja, budući je to, prema mišljenju predstavnika Gradišćanskih Hrvata, vitalno pitanje hrvatske manjine. Strah od primjene novoga školskog zakona od 1934. imao je među pripadnicima hrvatske manjine čvrst oslonac u neshvatljivim postupcima školskih vlasti 1925. prema hrvatskim školama u selima na jugu Gradišća. Navodimo samo neke primjere: U hrvatsko selo Stari Hodaš bila je postavljena njemačka učiteljica od koje hrvatska djeca nisu mogla dobiti ni najelementarnije znanje — čitanje i pisanje na hrvatskom jeziku. Podgorje, također hrvatsko selo na jugu, dobilo je njemačkog učitelja, doduše, uz obrazloženje da je to provizorij. Kasnije je povedena propaganda da se taj provizorij pretvori u definitivno stanje. Rupišće, također hrvatsko selo na jugu, sa 80% hrvatskog stanovništva, dobilo je 1925. god. njemačkog učitelja. Ključarevac i Poljane, čisto hrvatska sela, pripojena su njemačkoj školi u Neumarktu. Melištrof sa 70% hrvatskog stanovništva također je dobio njemačkog učitelja. U općinama Cikleš i Gieca s miješanim stanovništvom, na sjeveru, potpuno je 1934. istisnut hrvatski jezik. U čistim hrvatskim općinama Pandrof i Marof mogla su djeca pripadnika hrvatske manjine u državnim školama naučiti samo čitanje i pisanje na hrvatskom jeziku.

Iz toga kratkog pregleda otvorenog napada germanizacije na hrvatska sela najteže je stradala grupacija čistih i brojnih hrvatskih sela na jugu. Rezultati djelovanja germanizacije na jugu Gradišća najbolje se osjećaju danas sa svim tragičnim posljedicama nestajanja hrvatskog naroda u tom dijelu Gradišća. Naime, na jugu Gradišća nestalo je Hrvata iz 44 hrvatska sela. Danas, na jugu Gradišća, u grupaciji »Stoji« i »Vlahija« žive Hrvati u samo 25 sela.

Uvođenje institucije hrvatskog školskog nadzornika — natječaj raspisan 1935. godine — dalo je školstvu hrvatske narodne manjine novu perspektivu. Međutim, ne smije se zaboraviti da uvođenje institucije Zemaljskog školskog nadzornika za hrvatske škole 1935. nije nikakva novost, jer su hrvatske škole imale i pod ugarskom vladom — prije pripojenja Austriji — školskog nadzornika. Posljednji hrvatski školski nadzornik u Ugarskoj bio je profesor hrvatskog jezika na Budimpeštanskom sveučilištu E. Margatai. Zadaća nadzornika hrvatskih škola bila je stalno praćenje nastave na hrvatskom jeziku. Njegovi izvještaji vladi i školskim vlastima izvanredni su prilozi za proučavanje rada hrvatskih učitelja i razvoja hrvatskog školstva u cjelini, zatim za djelovanje školskih odbora vjerskih, tj. općinskih škola. Na žalost, nakon priključenja Austriji, vlada nije odmah obnovila zasebnu instituciju nadzornika za hrvatske škole. Tu odgovornu školsku i pedagošku službu obavljali su, dakako samo formalno, njemački kotarski školski nadzornici, koji nisu poznavali hrvatski jezik. Ipak, na odluku Zemaljske vlade Burgenlanda 1935. godine o postavljanju hrvatskog školskog nadzornika treba gledati u prvom redu kao na izraz dobre volje da se popravi položaj hrvatske manjine i njenog školstva.

Na osnovi saveznog školskog zakona Austrije od 1936. donesen je za Burgenland 1937. prvi zemaljski školski zakon. Donošenjem prvog Zemaljskog školskog zakona 1937. reguliran je dotadašnji privremeni status hrvatske manjinske osnovne škole u Gradišću. To ima i veliko političko značenje za Gradišćanske Hrvate, jer je izglasavanjem toga zakona od svih zemaljskih stranaka u zemaljskom saboru Burgenlanda privremeno prestao, ili bar znatno oslabio, napad na hrvatsku školsku autonomiju. Za nas su posebno interesantne ove dvije odredbe Zemaljskog školskog zakona od 1937, koje se odnose na hrvatsko školstvo:

a) »U svim osnovnim školama, u kojima nije njemački jezik nastavni jezik, mora se njemački jezik, prema odredbi saveznog ministra za nastavu, poslije konzultacije sa zemaljskim školskim savjetnikom, predavati po utvrđenom nastavnom planu i po utvrđenom broju sati — 5 sati tjedno od II raz. — podučavati tako da učenik, kojemu njemački jezik nije materinji, može poslije svršetka četvrtog razreda svoje misli u njemačkom jeziku izraziti usmeno i pismeno.«

b) »Na školama u kojima je nastavni jezik jezik manjine, školska djeca s njemačkim materinjom jezikom treba da sve do broja 25 budu podučavana u svojem vlastitom — njemačkom — odjeljenju. Ako broj djece premašuje 25, mogu djeca njemačkog materinjeg jezika biti podučavana u podijeljenim razredima. Dostiže li broj učenika u trogodišnjem prosjeku po jednom godištu najmanje 40, može se u Gradišću otvoriti nova škola ali samo s njemačkim nastavnim jezikom.«

Zemaljski školski zakon iz 1937. god. koji zadržava hrvatske osmorazredne osnovne škole s hrvatskim kao nastavnim jezikom u svim razredima i za sve predmete, te sa 5 sati njemačkog jezika tjedno od II razreda, bio je za Gradišćanske Hrvate veoma povoljan. Na žalost, može se reći da do njegove primjene nije došlo. Već iduće, 1938, god. Hitler je anektirao Austriju i uveo zakone Trećeg Reicha koji su ukinuli hrvatsko školstvo. Naredbom zemaljskog poglavara 12. IX 1938, ukinute su crkvene škole u Gradišću. Uništena je čvrsta tvrđava hrvatskog školstva, koju Gradišćanski Hrvati ni do danas nisu uspjeli obnoviti.

Treća etapa (od 1945. do danas)

Razumijevanje veoma složene treće etape u razvoju školskih prilika zahtijeva od svakog objektivnog analitičara poslijeratnog razvoja poznavanje nekoliko osnovnih tendencija u političkom životu Gradišća, koje se, zajedno s ostalom Austrijom, nije afirmiralo kao zemlja u kojoj se ne želi umorstvo narodnih manjina.

Poslije potpisivanja Državnog ugovora 1955. započeo je napad na dvojezičnu školu kao na zaostalu tradiciju koja — prema ocjeni asimilanata — samo šteti modernizaciji školskog sistema. U ime modernizacije trebalo je u školama Gradišća ukinuti hrvatski jezik kao nastavni i sve bi bilo u redu. Promjene u školstvu Gradišća od 1962. najnepovoljnije su djelovale na položaj Gradišćanskih Hrvata. Novi školski zakon ukinuo je obaveznu osmorazrednu osnovnu školu, podijelivši je na pučku od I do IV i glavnu od I do V razreda. Za hrvatsku narodnu manjinu, tim zako-

nom praktički je reducirano školsko obrazovanje na samo od I do IV razreda novog tipa pučke škole. Novoosnovani tip glavne škole sa četvorogodišnjim trajanjem nije i neće biti dvojezičan. Štoviše, zakon je taj tip glavne škole proglasio »srednjom« i potpuno iz nje istisnuo hrvatski jezik. Ukidanjem nastave na hrvatskom jeziku u glavnoj školi, što bi odgovaralo kompenzaciji za izgubljena četiri razreda u osnovnoj školi po zakonu od 1937, zakon je grubo prešao preko hrvatske školske autonomije. U novom tipu glavne škole degradiran je hrvatski jezik na položaju fakultativnog predmeta, budući da je izjednačen s engleskim i grčkim.

I posljednji školski zakon od 1969. nastavio je s tendencijom pogoršavanja položaja hrvatske narodne manjine. Zakon, uz ostalo, određuje da se djeca Gradišćanskih Hrvata upisuju u njemačke pučke škole i putuju u njemačka sela, kad se smanji broj hrvatske djece u jednoj dvojezičnoj četvororazrednoj pučkoj školi. U tom slučaju Zemaljska vlada će, na prijedlog Školskog savjeta, donijeti odluku o zatvaranju hrvatske manjinske dvojezične četvororazredne pučke škole. Diskriminacioni karakter te zakonske odredbe je u nepostojanju odredbe istog zakona koji bi jednako tako pogadao njemačku djecu. Prema tome, zakonom od 1969. godine opstanak hrvatske dvojezične škole postao je ovisan o volji njemačkog većinskog naroda pa je, prema tome, poništena zemaljska zakonska obveza i zaštita hrvatske dvojezične škole.

Danas je zanimljivo analizirati položaj hrvatskog jezika na glavnim školama i gimnazijama, jer se težište obrazovanja u Austriji prenosi upravo na te škole. Međutim, i letimičan pregled nastavnog plana, bez dublje analize ostalih školskih i pedagoških elemenata, dozvoljava ovu konstataciju: na glavnim školama i gimnazijama provodi se gruba diskriminacija đaka pripadnika hrvatske narodne manjine u Austriji.

Nema ni jedne glavne škole na kojoj bi hrvatski jezik bio nastavni jezik. Postoje različiti nategnuti odgovori Zemaljskog školskog savjeta Gradišća među kojima je najčešći onaj, koji ima sve attribute tipično austrijskog kurioziteta kada je riječ o priznavanju, odnosno nepriznavanju prava Hrvata u Gradišću. Npr. Zemaljski školski savjet tvrdi da nije moguće organizirati glavnu školu samo za Hrvate zbog arhipelaškog karaktera hrvatskih sela. Međutim, svima je poznato da hrvatska sela Gradišća sačinjavaju pet većih prostornih aglomeracija, te da se u svakoj od tih aglomeracija može, bez ikakvih poteškoća, u glavnim školama organizirati nastava za hrvatsku djecu na hrvatskom jeziku.

Na potpuno dubiozan način odbijena je molba Hrvata s juga Gradišća za otvaranje jedne gimnazije za hrvatsku djecu u kojoj bi nastavni jezik bio hrvatski. Zemaljski školski savjet Gradišća, 13. III 1973, ponavlja stare i apsurdne razloge: hrvatska sela razbacana su kao otoci po cijelom Gradišću, pa zbog toga nije moguće otvoriti jednu višu školu s hrvatskim kao nastavnim jezikom.

Takvo obrazloženje Zemaljskog školskog savjeta Gradišća u potpunoj je suprotnosti s obvezama Austrije po čl. 7. Državnog ugovora. Koliko Austrija krši svoju međunarodnopravnu obvezu pokazuje i onaj stav Zemaljskog školskog savjeta kojim se čak nastoji dokazati kako nije ni potrebno osnivanje hrvatske gimnazije. Naime, školski savjet upozorava: hrvatski jezik se ionako predaje kao slobodni — fakultativni — predmet

na gimnazijama i još nekim »višim« školama u Željeznom, Mattersburgu, Gornjoj Pulji i Gornjim Šicima. Takvo rješenje Zemaljskog školskog savjeta 1973. toliko diskriminira Gradišćanske Hrvate da im se otvoreno sugerira kako bi morali biti zadovoljni što mogu svoj materinji jezik učiti u nekoliko gradova kao fakultativni predmet. Postavlja se pitanje: kako objasniti upravo arogantan stav Zemaljskog školskog savjeta od 13. III 1973, pogotovo ako se taj stav dovede u vezu s odredbama čl. 7. Državnog ugovora, koji ne zahtijeva da se u Gradišću predaje hrvatski jezik kao strani jezik, poput engleskog ili grčkog, već da nastava za Gradišćanske Hrvate bude na hrvatskom kao nastavnom jeziku za sve predmete, i to čak u razmjernom broju gimnazija i drugih srednjih škola.

Velike su sile antihitlerovske koalicije 1955. god. u Ugovoru s Austrijom, koja je do kraja ostala u koaliciji s drugim fašističkim državama, potpuno jasno i oštro odredile okvir školske autonomije Koruškim Slovencima i Gradišćanskim Hrvatima. Taj stav čl. 7. Ugovora glasi:

»Oni imaju pravo na osnovnu nastavu³ na slovenskom ili hrvatskom jeziku i razmjerni broj vlastitih srednjih škola;⁴ s tim u vezi školski nastavni planovi bit će revidirani i odsjek nadzorništva za nastavu bit će osnovan za slovenske i hrvatske škole.«

Učinjena je očito velika pogreška što se kod savezne vlade u Beču nije više inzistiralo na donošenju provedbenih zakona koji bi materiju čl. 7. zakonski i dosljedno unijeli u život Gradišća. Time bi međunarodno-pravna obveza Austrije po čl. 7, a koja se odnosi samo na dvije savezne zemlje, bila razrađena u unutrašnjem provedbenom zakonodavstvu zemalja Koruške i Gradišća. Živjelo se u uvjerenju da je za manjine postignut maksimum, uvjeravajući jedni druge kako je čl. 7. Državnog ugovora »perfektno pravo«, kako su međunarodnopravne obveze Austrije potpuno jasne. Međutim, kad je savezna vlada, tek nakon trećeg poslijeratnog popisa stanovništva u Gradišću i Koruškoj, osnovala Komitet za pregovore s Gradišćanskim Hrvatima 1974. godine, pokazalo se kako će provedbeno zakonodavstvo regulirati materiju autonomije iz čl. 7. Ugovora od 1955. na veliku štetu hrvatske manjine. Mnogima tek tada postaje jasno da će golemi statistički pad broja Hrvata odigrati značajnu ulogu pri sužavanju odredbi čl. 7. u provedbenim zakonima. U legitimističkoj Austriji, što posebno vrijedi za Korušku i Gradišće, nepostojanje odredbi čl. 7. u zemaljskom zakonu, tj. zakonu za Gradišće, i, dakako, nepostojanje minimuma dobre volje u Zemaljskoj vladi da se potakne razvoj elemenata etničke i nacionalne posebnosti Gradišćanskih Hrvata — to se u prvom redu odnosi na očuvanje hrvatskog jezika i nacionalne svijesti — stvorilo je u klubovima političkih partija, organiziranih na principu saveza, zatim u Zemaljskoj vladi a posebno u Zemaljskom školskom savjetu Gradišća stav potpunog ignoriranja odredbi Saveznika koje se u čl. 7. odnose na hrvatsku manjinu.

U kontekstu spomenutih odnosa prema Državnom ugovoru mogu se tražiti uzroci kršenja čak i onog minimalnog prava koje su Gradišćanski

³ Misli se 1955, preneseno u današnju organizaciju školstva u Austriji, na tzv. »srednje škole« u prvom redu na glavnu školu.

⁴ Misli se, preneseno u današnju organizaciju škola u Austriji, na »više škole«, u prvom redu na gimnazije.

Hrvati zadržali poslije donošenja školskih zakona 1962. i 1969. godine. Prema odredbi zakona iz 1962, koji preuzima odredbe o nastavnom jeziku na dvojezičnim školama iz 1937, određeno je da u hrvatskim, ali od 1962. samo četvororazrednim, dvojezičnim školama nastavni jezik bude hrvatski a njemački se uvodi od II raz. s 5 sati tjedno. Međutim, unatoč jasnoj odredbi za hrvatske četvororazredne pučke škole, danas u cijelom Gradišću nema ni jedne pučke škole na kojoj bi se provodio zakon iz 1962. Na svim dvojezičnim hrvatskim pučkim školama vlada potpuno suprotna praksa. Nastava je, najkasnije od II raz., samo na njemačkom jeziku, a hrvatski jezik podučava se 3 ili 2 sata tjedno — govor, pisanje i čitanje. Međutim, takve škole službena austrijska školska statistika ubraja i iskazuje kao dvojezične. S tim se brojevima zatim manipulira po austrijskim notama i drugim izvještajima, posebno OUN.

Loše strane školskog zakona od 1969. treba najprije potražiti u tome da, bez iznimke, određuje broj učenika u razredu na 36, ne vodeći pri tom nikakva računa o složenosti i težini nastavnog procesa na dvojezičnim školama. Naime, u pučkim dvojezičnim školama po hrvatskim selima Gradišća nije riječ samo o svladavanju dvaju jezika kao nastavnih predmeta, već o potrebi da cjelokupna dvojezična nastava čitanja, pisanja i govora, kao i dvojezična nastava ostalih predmeta, bude na dva jezika. Zbog toga su hrvatski učitelji predlagali podjelu razreda čim ima više od 25 učenika. Taj ustupak hrvatskim dvojezičnim školama bio bi samo pružanje jednakih mogućnosti i hrvatskim učenicima osnovnih škola kako bi se bar donekle ublažila nejednakost i diskriminacija prema hrvatskoj školskoj djeci.

Diskriminacija pripadnika hrvatske narodne manjine ipak je najveća i upravo eklatantna u glavnim školama na koje Austrija prenosi težište obrazovanja. Mreža upravo tih glavnih škola organizirana je na očitu štetu Gradišćanskih Hrvata, a i više od toga. Navest ćemo primjer rasporeda glavnih škola u kotarima Mattersburg i Željezno, dakle kotara s 13 hrvatskih sela. Zemaljski školski savjet je za ta dva kotara odredio takvu teritorijalnu mrežu glavnih škola da čak 9 hrvatskih sela mora slati svoju djecu u obaveznu glavnu školu u mjesta u kojima nikada nisu živjeli Hrvati.

Učenici iz Celindofa i Štikaprona	glavna škola u	Neufeldu
Učenici iz Vorištana, Prederštofa, Trajštofa	glavna škola u	Željeznom
Učenici iz Oslipa, Otave, Rasporke, Pajngerta	glavna škola u glavna škola u glavna škola u	Rustu Mattersburgu Schattendorfu

Prema tom rasporedu, jedino je u hrvatskom selu Cindrofu glavna škola koju mogu popuniti učenici iz hrvatskih sela Klimpuha i Cogerštofa.

Još je teže stanje u kotaru Oberwart na jugu Gradišća. Usprkos dobro poznatoj činjenici da je u tom kotaru gusta koncentracija hrvatskih sela, ipak je svih 12 hrvatskih sela podijeljeno u 4 glavne škole, isključivo

u njemačkim mjestima: Schleining, Oberwart, Grosspetersdorf i Rechnitz. Takvo cijepanje hrvatskih sela, tj. tjeranje hrvatskih učenika u nekoliko glavnih škola u njemačkim sredinama, onemogućilo je sve do 1974. uvođenje hrvatskog jezika u glavne škole, bar kao neobaveznog predmeta, jer je za to do 1974. bio potreban razred od 36 hrvatske djece! Hrvatski školski stručnjaci predlagali su Zemaljskom školskom savjetu da se na glavnim školama, kao općeobrazovnim i obaveznim školama, dozvoli uvođenje hrvatskog jezika barem kao neobaveznog predmeta i kad se za to prijavi 15 učenika jednog razreda, zatim da se razred koji ima više od 25 učenika može podijeliti u 2 odjeljenja kad u satnici ima fakultativni predmet hrvatski jezik. Sve te prijedloge prihvatio je Zemaljski školski savjet Gradišća 19. VI 1974. Međutim, nisu prihvaćeni i prijedlozi radikalnije grupe hrvatskih učitelja koji su zahtijevali da se na glavnim školama može uvesti hrvatski jezik kao neobavezni predmet i tada kad se u razredu za njega prijavi 5 učenika. Taj zahtjev nazvan je radikalnim, iako se već duže vremena primjenjuje u gimnazijama za grčki jezik! Naime, savezno ministarstvo odobrilo je da se u jednom razredu može uvesti grčki jezik, ako se za njega prijavi 5 učenika. Međutim, za Zemaljski školski savjet Gradišća vredniji je i zaslužuje veću pažnju jezik starih Grka nego jezik Gradišćanskih Hrvata, naroda koji živi i ima sva prava da razvija svoje kulturno i etničko biće.

Položaj hrvatskog jezika najteži je, nakon odredbe školskog savjeta od 19. VI 1974, u gimnazijama. Tu je, prema sada važećim propisima, potrebno da grupa jednog razreda ima 24 Hrvata pa da bi ti gimnazijalci mogli slušati svoj materinji jezik barem kao fakultativni predmet, mada je na istoj gimnaziji potrebno za uvođenje grčkog jezika samo 5 učenika! To su još neki tipični austrijski kurioziteti, kada je riječ o ispunjavanju obveza prema hrvatskoj narodnoj manjini. Da bi se teška diskriminacija Gradišćanskih Hrvata koliko-toliko ublažila, zahtijevalo se 1975. da tretman hrvatskog jezika na gimnazijama Gradišća bude bar kao grčkog jezika!

Budući da treću etapu u razvoju hrvatskih škola u Gradišću karakterizira tendencija neprestanog potiskivanja hrvatskog jezika, osobito u školskom sistemu, dosegla je denacionalizacija Gradišćanskih Hrvata na početku sedmog decenija XX stoljeća krajnje kritičnu točku. Kritičnu točku u njenoj opasnoj uzlaznoj liniji potvrđuju također i istraživanja službene austrijske državne statistike. U tri posljednja popisa stanovništva austrijska denacionalizacija Gradišćanskih Hrvata pokazuje ovakvu krivulju germanizacije:

Godina popisa stanovništva	Hrvata	Hrvata u sve četiri kombinacije	Ukupno Hrvata
1951.	15.729	20.227	35.956
1961.	23.813	4.326	28.139
1971.	6.600	17.933	23.533

Pokušaj vlade da posebnim i izvanrednim popisom 14. XI 1976. natjera Gradišćanske Hrvate i Koruške Slovence da se izjasne kako bi savezna

vlada utvrdila njihov točan broj »potreban« za primjenu Zakona o narodnim grupama, donesen u srpnju 1976, bio je bezuspješan, budući da su obje narodne manjine bojkotom odgovorile na popis stanovništva 14. XI 1976.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE SCHULPROBLEMATIK DER BURGENLÄNDER KROATEN

Da das Schulwesen im Leben jeder nationalen Minderheit im Mittelpunkt eines besonderen Interesses steht, da von der Lage der Muttersprache, insbesondere in der Volksschule, die Aussicht für den Fortbestand jeder Minderheit abhängt, war man bemüht, die Schulfrage abgesondert und auch als eines der wesentlichen Elemente in der geschichtlichen Entwicklung der Burgenländer Kroaten zu analysieren. Die Tradition des zweisprachigen Unterrichts im Burgenland teilt der Verfasser in bezug auf Problematik und Chronologie in drei verschiedene Etappen ein. In der ersten (1868–1921) überwiegt der Einfluss der Kirche; sie nützt das Gesetz über die nationalen Schulen vom Jahre 1868 und regt die Gründung einer grösseren Anzahl konfessioneller Gemeindeschulen an, wo der Unterricht in allen Fächern in kroatischer Sprache erteilt wird.

Durch den Anschluss des Burgenlandes an Österreich (1921) beginnt die zweite Etappe, in welcher der Anpassungsprozess an die Forderungen des neuen Staates vorherrschend ist. Mit dem Übergang in das neue Staatsgefüge im Jahre 1921 beginnt man den Gebrauch der kroatischen Muttersprache im Schulunterricht zu reduzieren. Doch erst in der dritten Etappe kam es, trotz der im Staatsvertrag von 1955 festgelegten klaren Bestimmungen und trotz volkerrechtlicher Verpflichtungen seitens Österreichs, zur wesentlichen Reduzierung des zweisprachigen Unterrichts und der kroatischen Sprache im Schulsystem.

Indem er den Schwerpunkt seiner Arbeit auf die dritte Etappe legt, konstatiert der Autor, dass gerade nach Unterzeichnung des Staatsvertrags (1955) der Angriff auf die zweisprachige Schule begann, als auf eine überholte Tradition, die – nach Meinung der Assimilanten – die Modernisierung des Schulsystems im Burgenland nur beeinträchtigte. Die 1962 unter dem Einfluss der Assimilanten gesetzlich sanktionierten Veränderungen wirkten sich äusserst ungünstig auf die Lage der Burgenländer Kroaten aus. Das neue Schulgesetz schaffte die achtklassige Pflichtgrundschule ab und teilte sie in eine Volksschule von der ersten bis zur vierten Klasse und in eine Hauptschule von der ersten bis zu fünften Klasse. Für die kroatisch-nationale Minderheit in Österreich wurde mit diesem Gesetz die schulische Ausbildung in kroatischer Sprache praktisch auf nur die vier Klassen des neuen Volksschultypus herabgesetzt. Der neugegründete Hauptschultypus war nicht mehr zweisprachig, weswegen die kroatische Sprache daraus verdrängt wurde. Im neuen Hauptschultypus wurde das Kroatische zum Wahlfach degradiert, da man es dem Englischen und dem Griechischen gleichstellte.

Auch das letzte Schulgesetz vom Jahre 1969 setzte die Tendenz fort, die Lage der kroatisch-nationalen Minderheit zu verschlechtern. Es bietet die Möglichkeit, die Volksschulen in jedem der Fälle zu schliessen, wo sich die Zahl der Kinder in den kroatischen Dörfern vermindert hat. Den diskriminierenden Charakter dieses Gesetzes, das gegen die kroatische Minderheit gerichtet ist, sieht der Autor darin, dass es keine gesetzliche Bestimmung gibt, die unter den gleichen Bedingungen auch die Kinder in den deutschen Dörfern treffen würde.